

УДК 341.2; 347.99

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2019.33.162067>

Г. С. Фединак, канд. юрид. наук, доцент
Львівський національний університет імені І. Франка
Кафедра міжнародного права
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна

ЮРИСДИКЦІЯ ДЕРЖАВ СТОСОВНО ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ

У статті розглядаються питання застосування юрисдикції держав до транснаціональних корпорацій як до єдиного майнового комплексу та як до сукупності окремих суб'єктів права. Звернено увагу на значення міжнародних договорів і принципу взаємності при вирішенні питань про застосування юрисдикції до транснаціональних корпорацій. З'ясовуються питання застосування юрисдикції держав у разі банкрутства транснаціональної корпорації чи заподіяння корпорацією майнової шкоди.

Ключові слова: транснаціональна корпорація, юрисдикція, єдиний майновий комплекс, міжнародне банкрутство, шкода.

Постановка проблеми. Транснаціональні корпорації (далі – ТНК чи корпорації) займають важливе місце у господарському житті усіх держав світу. Сьогодні усього 15 корпорацій контролюють 70% світового експорту каучуку та нафти, більше 80% – міді, бокситів і олова, понад 90% – деревини та залізної руди. Понад 90 зі 100 нефінансових найбільших ТНК розміщено в межах Тріади (Європейський Союз, США, Японія). Близько половини цих компаній спеціалізуються в електричній та електронній, автомобільній і нафтопереробній галузях [1, с. 468, 470]. Саме ТНК мають основне значення у виявленні, розвідці й освоєнні об'єктів мінеральної сировини в масштабі планети протягом останніх 10–15 років [2, с. 25]. Зазначене підтверджує й тезу про те, що ТНК стають переважаючою формою власності у світі [3, с. 25; 4, с. 687]. У зв'язку з діяльністю ТНК виникає чимало правових питань, серед яких чи не найважливіше місце займає питання про застосування юрисдикції держави до цих корпорацій. Досліджуючи ТНК як правовий феномен, автор цієї статті визначає ТНК ХХІ ст. як сукупність таких учасників комерційної діяльності, для яких характерна наявність відокремлених підрозділів більше ніж у шести країнах світу (структурно це може бути одне підприємство з підпорядкованими йому дочірніми підприємствами, філіями тощо чи група підприємств з різною «національністю»), яким притаманні економічна та/чи фінансова єдність, особливі зв'язки (акції, договір підпорядкування, управлінський контроль) або певні способи залежності учасників (наприклад, особлива система прийняття рішень), а також децентралізація управління [5, с. 299]. Оскільки діяльність ТНК як складного механізму взаємозв'язків юридичних осіб та/чи осіб без такого статусу має підпадати під юрисдикцію певної держави, виникає питання про те, чи йдеться про одну державу, чи більшу кількість держав, а відповідно і юрисдикцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з ТНК, досліджують вчені багатьох держав світу, наприклад, К. Шмідт (К. Schmidt, Німеччина) [6, с. 213–219], Р. Вернон (R. Vernon, Великобританія) [7, с. 69–80], А. В. Асосков (Росія) [8].

Поняття юрисдикції та питання, пов'язані з її застосуванням, досліджуються юристами різних галузей права, оскільки юрисдикція є однією з найважливіших категорій у праві. Свій внесок до питання про юрисдикцію зробили, зокрема, П. С. Дружков [9], Ю. С. Педько [10, с. 490]. Проте аналіз правового статусу ТНК через призму категорії юрисдикції і навпаки був і залишається актуальним досі.

Метою написання статті є з'ясування можливості застосування юрисдикції певної держави стосовно учасників ТНК.

Виклад основного матеріалу. Існують різні визначення юрисдикції. Найоптимальнішим у контексті проблеми, означеної у цій статті, є визначення, запропоноване В. М. Шуміловим. На його думку, юрисдикція – це прояв суверенітету, сукупність повноважень держави, державних органів розглядати і вирішувати справи відповідно до свого внутрішнього права. Це також сфера відносин, на які поширюються повноваження держави, її органів. Вчений розрізняє декілька різновидів юрисдикції залежно від обраного критерію. За характером влади науковець розрізняє законодавчу, виконавчу та судову юрисдикцію. За сферою дії – національну (територіальну і особисту) та екстратериторіальну. За обсягом – повну та обмежену [11, с. 84-85]. У юридичній літературі з міжнародного права перелічуються й інші види юрисдикції, наприклад, охоронна, кримінальна, цивільна, адміністративна [12, с. 33]. Звертаючись до проблеми юрисдикції держави стосовно ТНК, з врахуванням наведених класифікацій, слід вказати такі положення.

Держава заснування юридичної особи повністю поширює свою юрисдикцію на ці особи. Винятки можуть встановлювати міжнародні договори. Юрисдикція держави заснування юридичної особи за межами її території є обмежена. Так, якщо юридична особа утворює представництво, дочірнє підприємство, філію чи інший відокремлений підрозділ у іноземній державі, дії юридичної особи підпорядковуються, у першу чергу, законодавству держави, де такий підрозділ буде знаходитися. Особиста (національна) юрисдикція держави стосовно власних юридичних осіб за межами цієї держави є обмеженою. Вона може виражатися, наприклад, у оформленні повноважень фізичних і юридичних осіб, які будуть діяти за кордоном. На юридичну особу може поширюватися і законодавство держави – місця її заснування, і законодавство держави – місця діяльності цієї особи. Тобто йдеться про застосування двох юрисдикцій одночасно. У практиці можуть виникати ситуації, коли дві чи більше держави претендують на свою юрисдикцію стосовно вирішення певного питання. Ці ситуації вирішуються на підставі колізійних норм міжнародного приватного права, інших норм міжнародних договорів та на підставі правових звичаїв. Коли ж мова йде про ТНК, виникає питання про те, як і в яких межах юрисдикція держави поширюється на усю корпорацію. Адже у сфері приватно-правових відносин з іноземним елементом проблема територіальної дії національного законодавства стосовно ТНК виявляється, наприклад, при застосуванні матеріальних і процесуальних норм про транскордонні (міжнародні) неспроможність і банкрутство. Ця проблема однаково актуальна як для держав, так і для ТНК, незалежно від того, чи належать транскордонні неспроможність і банкрутство до галузі міжнародного приватного права (Німеччина, Великобританія, Франція) чи ні (Нідерланди), а також незалежно від того, чи вирішено це питання остаточно (Росія) [13, с. 4] або ж не вирішується взагалі (Україна).

Оскільки у практиці виникають випадки, коли необхідно вирішити питання про можливість неплатіжоздатності ТНК та їх банкрутство, то вчені ці випадки характеризують як об'єктивний фактор ринкової моделі розвитку [14, с. 115]. Йдеться про ситуації банкрутства юридичної особи, заснованої суб'єктами права іноземних держав, або ж якщо юридична особа створена як вітчизняна за участю тільки національного капіталу, передає у заставу іноземному заставодержателю майно з метою забезпечення зобов'язань по зовнішньоторговельному контракту, або юридична особа має за кордоном майно (рухоме, нерухоме) тощо. Саме так у правовідношенні за участю ТНК виявляється юридичний зв'язок з різними правопорядками держав. Тому виникає проблема у виборі застосовуваного права (колізійних і матеріально-правових норм певної держави) до вирішення питань стосовно банкрутства, щодо встановлення компетенції юрисдикційних органів, а також стосовно визнання і виконання рішень про банкрутство. Ці та інші питання вирішувалися, наприклад, коли йшлося про банкрутство ТНК British Petroleum, якою було заподіяно значної майнової шкоди аварією на нафтовій платформі (вибухом та пожежею) 20 квітня 2010 р. у Мексиканській затоці (США) [15, с. 359].

Зазначені питання вирішуються з використанням двох різних принципів (теорій, підходів) – «універсальності» та «територіальності». Відповідно до першого принципу, який є достатньо поширений, ТНК вважається «an enterprise approach» (єдиним майновим

комплексом). Принцип «універсальності» передбачає застосування єдиної процедури до всіх учасників корпорації. Юридичні наслідки цієї процедури мають значення у інших державах, а не лише у державі запровадження цих процедур. Всі активи боржника розподіляються серед усіх його кредиторів. Справу про банкрутство розглядає тільки один суд. Водночас застосування зазначеної теорії на практиці можливе у разі, якщо держави, на території яких знаходиться майно неспроможної особи, визнають універсальність проведених у іншій державі процедур. Немає також єдиної думки стосовно вирішення питання про міжнародну підсудність у справах про неспроможність. Адже це може бути суд держави – місця заснування ТНК, місця заснування будь-якої компанії, інше. Принцип «універсальності» застосовується, наприклад, у Франції, Німеччині.

Другий принцип – «територіальності» – передбачає сприйняття ТНК як «an entity approach» (суб'єктний підхід). Відповідно до нього кредитори у кожній юрисдикції мають право на отримання активів, розміщених у юрисдикції тієї держави, на території якої оголошено банкрутство. Тобто судові та інші дії, спрямовані на визнання особи банкрутом, провадяться тільки в одній державі і не поширюються на іншу. Прихильницею використання цього принципу є Нідерланди. Це також Японія, США та інші економічно розвинені держави, які переважно вкладають іноземні інвестиції [16, с. 2177; 17, с. 696; 18, с. 2252].

Практика засвідчує, що застосування цих принципів у так званому їх чистому вигляді не завжди можливо. Тому, наприклад, одні дослідники вказують, що Великобританія дотримується принципу «універсальності» [13, с. 25], а інші «територіальності» [19, с. 775].

Якщо держави базування односторонньо вирішуватимуть питання про те, чи застосувати принцип екстратериторіальності у випадках банкрутства, то виникне інше питання: чи будуть приймаючі держави визнавати таку юрисдикцію, яка може заподіювати незручність їх кредиторам. Йдеться про суди іноземної держави та інші органи. Такі питання виникали, коли міжнародне банкрутство торкнулося ТНК Максвелл Олімпія та деяких інших. На думку І. Ф. Флетчера (I. F. Fletcher), ці питання можна було б вирішити, застосовуючи принцип взаємності, виражений у міжнародних договорах [20, с. 133]. Можливість застосування цього принципу підтверджується Модельним законом про транскордонне банкрутство, розробленим Комісією ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ).

Інтерес до вибору між принципом «універсальності» й «територіальності» виявляють як самі ТНК, так і держави. Цей інтерес, окрім неспроможності й банкрутства, виявляється також стосовно належного забезпечення прав працівників, зайятих у ТНК [17, с. 710-711], залучення приймаючими державами прямих іноземних інвестицій [21, с. 31, 52-69], відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю окремих осіб чи населенню держави. Така шкода може бути заподіяна шкідливим виробництвом, електромагнітним випромінюванням сучасної електронної техніки (телефони, смартфони, устаткування для їх роботи, мікрохвильові печі, комп'ютери і т. ін.), аваріями на виробництві. Стосовно шкоди, заподіяної аварією, відомими є рішення судів США по справі про відшкодування збитків, завданих аварією на газо-карбідному підприємстві в Бхопалі (Індія) у 1986 р. (справа Бхопал (Bhopal), 1986-1987 рр.). Позивачі: приватні особи та індійський уряд наполягали на розгляді позову судами США із застосуванням американського матеріального законодавства, мотивуючи свій вибір тим, що американське законодавство дозволить швидше та в більшому розмірі відшкодувати збитки, ніж законодавство Індії. Було акцентовано увагу на неспроможності індійського законодавства належним чином вирішити питання відповідальності. Американські суди не погодилися з наведеними мотивами. Констатовалася неможливість використання приймаючою державою американського матеріального законодавства для врегулювання правовідносин, що виникли внаслідок нещасного випадку на іноземній території. Вказувалося, що американське законодавство не буде застосовуватися взагалі до закордонних філій американських компаній у випадках притягнення до відповідальності за заподіяну шкоду [22, с. 110].

Висновки. На підставі вказаного можна зробити наступні висновки.

1. Юрисдикція держави взагалі та стосовно ТНК зокрема повинна забезпечувати *summum bonum*¹. Таким благом є права людини у будь-якій державі.

2. Не можна спонукати жодну державу (її органи) застосовувати той чи інший підхід («універсальності» чи «територіальності») до вирішення проблеми застосування чи незастосування її юрисдикції до ТНК, оскільки держави суверенні. Проте поширити юрисдикцію іноземної держави на учасників ТНК можна і слід, застосовуючи норми міжнародного договору або використовуючи принцип взаємності.

3. Оскільки ТНК розміщують свої виробництва у державах, правові системи яких дозволяють отримати їм найбільший прибуток, слід у національному законодавстві приймаючих держав чи міжнародних договорах передбачити норму, яка б дозволила застосування права держави базування ТНК, якщо вона більшою мірою сприяє захисту того, що древні римляни називали *summum bonum*, тобто в сучасних умовах господарювання – прав людини.

Список літератури

1. Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів COT / [Циганкова Т. М., Олефір А. О., Фурсова О. В. та ін.]; кер. авт. кол. і наук. ред. Т. М. Циганкова. – К.: КНЕУ, 2003. – 660 с.
2. Калитин В. Освоение минерально-сырьевых ресурсов в условиях глобализации / В. Калитин, А. Матвеев, Е. Черный // Международный журнал. Проблемы теории и практики управления. – 2002. – № 6. – С. 23-28.
3. Глобализация экономики, региональная интеграция, влияние этих процессов на положение трудящихся государств – участников СНГ. – М., 2002.
4. Powers T. Current Developments in International and Comparative Corporate Insolvency Law / T. Powers // The Model International Insolvency CO-operation Act. A Twenty-First Century Proposal for International Insolvency Corporate. – Oxford, 1994. – 713 p.
5. Фединяк Г. С. Цивільно-правова природа транснаціональних корпорацій та їх договорів з приймаючою державою: [монографія]. / Г. С. Фединяк. – К.: Атіка, 2008. – 344 с.
6. Schmidt K. Handelsrecht / K. Schmidt. – 5 Aufl. – Köln, Berlin, Bonn, München: Heymanns, 1999. – P. 213-219.
7. Vernon R. Codes on transnationals: ingredients for an effective international regime / R. Vernon // Transnational Corporations: The International Legal Framework / Ed.: A. A. Fatouros. – Vol. 20. UNLTNC. – London, Routledge, 1994. – P. 69–80.
8. Асосков А. В. Тенденции развития частноправового регулирования транснациональных корпораций / А. В. Асосков // Вестник Московского университета. Сер. 11. Право. – 2002. – № 5. – С. 53-63.
9. Дружков П. С. О понятии и видах юрисдикции / П. С. Дружков // Вопросы государства и права. – Томск, 1974.
10. Педько Ю. С. Юрисдикція / Ю. С. Педько // Юридична енциклопедія. В 6 т. Ред. кол. Ю. С. Шемшученко та ін. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004. – Т. 6. – С. 490.
11. Шумилов В. М. Международное экономическое право. Изд. 3-е, перераб. и доп. – Ростов н/Д: Феникс, 2003. – 512 с.
12. Международное право / Под общ. ред. А. И. Микутьшина. (Авт. гл. С. В. Черниченко). – М.: Междунар. отнош., 2005. – 360 с.
13. Ануфриева Л. П. Международное частное право: В 3-х т. Т. 3. Трансграничные банкротства. Международный коммерческий арбитраж. Международный гражданский процесс: Учебник / Л. П. Ануфриева. – М.: БЕК, 2001. – 768 с.
14. Степанов В. В. Проблемы трансграничной несостоятельности / В. В. Степанов // Московский журнал международного права. – 1998. – № 3. – С. 113-116.
15. Фединяк Г. С., Фединяк Л. С. Міжнародне приватне право: підручн. / Г. С. Фединяк, Л. С. Фединяк. – К.: Алерта, 2017. – 504 с.
16. Guzman A. T. International Bankruptcy: In Defense of Universalism / A. T. Guzman // Michigan Law Review. – 2000. – № 98. – P. 2177-2183.
17. LoPucki L. M. Cooperation in International Bankruptcy: A Post-Universalist Approach / L. M. LoPucki // Cornell Law Review. – 1999. – № 84. – P. 696-711.
18. Rasmussen R. K. Resolving Transnational Insolvencies through Private Ordering / R. K. Rasmussen // Michigan Law Review. – 2000. – № 98. – P. 2233-2263.
19. Bebhuk L. A. & Guzman A. T. An Economic Analysis of Transnational Bankruptcies / L. A. Bebhuk, A. T. Guzman // Journal Law & Economy. – 1999. – № 42. – P. 763-783.
20. Fletcher I. F. Cross-border Insolvency / I. F. Fletcher. – N-Y., 1990. – 313 p.
21. Tung F. Is International Bankruptcy Possible / F. Tung // Michigan Journal of International Law. – 2001. – № 23. – P. 3-73.
22. Muchlinski P. T. Multinational enterprises and the law / P. T. Muchlinski. – Oxford UK @ Cambridge USA: BLACKWELL, 1999. – 713 p.

Стаття надійшла 25.02.2019 р.

¹ Лат.: вище благо.

Г. С. Фединяк, канд. юрид. наук, доцент
Львовский национальный университет имени И. Франко
Кафедра международного права
ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина

ЮРИСДИКЦИЯ ГОСУДАРСТВ В ОТНОШЕНИИ ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫХ КОРПОРАЦИЙ

Резюме

В статье рассматриваются вопросы применения юрисдикции государств к транснациональным корпорациям как к единому имущественному комплексу и как к совокупности отдельных субъектов права. Обращено внимание на значение международных договоров и принципа взаимности при решении вопросов о применении юрисдикции государств к транснациональным корпорациям. Анализируется применение юрисдикции государств в случае банкротства транснациональной корпорации или причинения корпорацией имущественного вреда.

Ключевые слова: транснациональная корпорация, юрисдикция, единый имущественный комплекс, международное банкротство, вред.

G. S. Phedinyak, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
I. Franko National University of Lviv
the Department of International Law
Universitetska Str., 1, Lviv, 79000, Ukraine

JURISDICTION OF THE STATES IN REGARD TO TRANSNATIONAL CORPORATIONS

Summary

The article examines the questions of application of jurisdiction of the states are examined to the transnational corporations. Multinational corporations are examined as a single property complex (an enterprise approach) and as totality of separate legal subjects. Paid attention to value of international agreements and principle of reciprocity at the decision of questions at applications of jurisdiction of the states to the transnational corporations. Application of jurisdiction of the states is analysed in case of bankruptcy of transnational corporation or infliction by the corporation of property damage.

Key words: transnational corporation, multinational corporation, jurisdiction, an enterprise approach, international bankruptcy, harm.